

УДК 821.161.2 "18"–141.09Т. Шевченко
ББК 83.3 (4 Укр)

ЖІНКИ, ЯКИХ ЛЮБИВ КОБЗАР

Л. В. Данилюк

Спілка журналістів України; м. Київ

У статті штрихами окреслено особисте життя Тараса Шевченка – його кохання до жінки. Ці сторінки дають змогу доповнити біографію поета, по-новому поглянути на його творчість.

Ключові слова: Шевченко, кохання, біографія, поетична творчість.

Життя й творчість Тараса Шевченка детально вивчені й висвітлені в численних працях дослідників. Проте про його особисте життя згадують рідко. Але хіба міг столичний поет, художник, поціновувач театральних вистав, бажаний гість на балах та в аристократичних салонах не любити жінок? І хіба можна було не любити його?

За своє недовге життя Тарас Григорович Шевченко встиг пережити чимало любовних утіх та розчарувань. Причому розчарувань на його долю випало значно більше. Якщо він кохав, то йому часто не відповідали взаємністю, якщо його кохали, то його серце вже належало іншій. Шевченковим раєм на землі були біленька хата, любляча дружина й маленькі діточки, а раєм жінки, котрій він довіряв ці мрії, – його гроші.

Так, Шевченко не був святим. Його музою була не одна жінка. Він залицявся й до заміжніх, і до вдвічі молодших за себе дівчат. Його серце боліло й за простими бідними наймичками, і за дамами з вищого світу. Що ж, генії частіше захоплюються, швидше закохуються й більше страждають.

Перша пристрасть спалахнула в 13-річного Шевченка до сусідки Оксани Коваленко, якій на ту пору виповнилося 11 років. Приязні стосунки між ними тривали кілька років. Згодом Тарасові разом з іншою прислугою пана Енгельгардта, у якого він був козачком, довелося виїхати у Вільно.

*Ми вкупочці колись росли,
Маленькими собі любились.
А матері на нас дивились
Та говорили, що колись
Одружимо їх. Не вгадали.
Старі заранне повмирало,
А ми малими розійшлись
Та вже й не сходились ніколи.*

Оксана рано осиротіла, стала покриткою, бо була занапашена москалями. Тож коли Шевченкові вдалось її зустріти під час свого перебування в Україні 1843 року, вона була вже «чужою чорнобривою», матір'ю двох дітей.

*... – Чи жива
Ота Оксаночка? - питаю
У брата тихо я.
– Яка?
Ота маленька, кучерява,
Що з нами гралася колись.
Чого ж ти, брате, зажурився?
Я не журюсь. Помандрувала
Ота Оксаночка в поход
За москалями та й пропала.
Вернулась, правда, через год,
Та що з того. З байстрям вернулась,
Острижена.*

Щирі почуття до свого першого, ще дитячого кохання поет проніс через усе життя. Зокрема Оксані було присвячено поему «Мар'яна-черниця» й кілька віршів. А історія знеславлення дівчини лягла згодом в основу «Катерини», «Наймички», «Слепой», «Капітанші».

Наступним захопленням поета стала польська швачка Ядвіга Гусиковська, з якою Шевченко познайомився під час свого перебування у Вільно. Саме вона навчила Тараса польської мови, шила йому сорочки, прала й прасувала одяг, по-сестринськи жаліла його. Дівчина відповідала на поетові почуття взаємністю, і саме з нею він уперше пізнав тепло жіночого тіла.

Дуня, як називав її Тарас, була йому близькою не лише на інтимному рівні, а й на духовному. Завдяки їй, дівчині, яка була не кріпачкою, а наймичкою в панському будинку, Шевченко загорівся мрією про звільнення від своїх рабських пут. Та переїзди пана Енгельгардта знову стали на заваді щастю молодого поета. 1831 року Тараса забирають із собою до Петербурга. Ядвігу він більше ніколи не бачив.

У Петербурзі Шевченко переживає своє третє кохання. Цього разу ним стала натурниця, яку Тарас змалював під ім'ям Паші в повісті «Художник». Насправді ж її ім'я Марія Європеус. Їй 15 років, вона племінниця господарки, у якої Шевченко разом зі своїм другом Іваном Сошенком винаймав квартиру, і вона теж закохалася в поета. Але про все по порядку.

У 1838 році Тарас Шевченко, як і мріяв, звільнився від кріпацтва. Він вступив до Петербурзької академії мистецтв, де став одним з улюблених учнів Карла Брюллова, завів безліч знайомств із найвідомішими людьми свого часу. Колишній панський козачок одягався в модний англійський фрак, енотову шубу, мав годинника на коштовному лан-

цюжку й тростину. Він став бажаним гостем на вечірках у кращих салонах Петербурга. Він – блискучий поет і художник. Хіба ж у такого не закохаєшся?

1839 року студент Шевченко малює портрет молодої напів-оголеної натурниці з великими очима й розпущеним волоссям. На цій акварелі Тарас уперше й востаннє підписується «Чевченко». Певно, що Маша, яка була німкенею, не могла вимовити його слов'янського прізвища чисто, змінювала літеру «ш» на «ч». Саме на догоду їй художник і підписав портрет так, як Марія називала автора. Згодом вона сама бігала до нього на побачення в Академію мистецтв.

Цікавим нюансом у цій любовній пригоді був любовний трикутник. Виявляється, Сошенко – близький друг поета – теж був закоханий у Машу. І навіть більше: він збирався з нею одружитися. Шевченкові, як скажуть моралісти, варто було би поступитися в цій ситуації, адже Сошенко доклав чималих зусиль, аби викупити поета з кріпацтва, тож великою мірою Шевченко завдячував йому своїм перебуванням на волі. Але ж хіба любов не сліпа? Коли Тарас закохувався, то якісь моральні перестороги відходили в нього на другий план. Тому ця любов на деякий час стала на заваді чоловічій дружбі. Згодом же митці помирилися: Шевченко попросив у свого друга вибачення.

Марія ж почала все більше позувати різним художникам, але занадто цим захопилася, тому сімейне життя в неї не склалося.

Із 1843 року поет, як уже зазначалося, перебуває в Україні. І саме в цей період (період «трьох літ» – 1843–1847 рр.) він переживає чи не найбільше своє кохання. До цього Шевченко, певно, і не думав про шлюб. А після, через усвідомлення неможливості бути з коханою, виникає в поета бажання мати родину, затишний дім, дружину, діток. «Ганна вродлива», як називав її Шевченко, була заміжньою. Тому щастя поетові з нею не судилося. Портрет Ганни Закревської, яка й стала тим великим коханням поета, виділяється з-поміж усіх інших його живописних творінь надзвичайно трагічними живими очима. Вони лише на перший погляд здаються чорними. Насправді ж у них передано справжній колір – навколо великих зіниць сяє глибока синява.

«Г. 3.» – це присвята Ганні Закревській, котрій Тарас Шевченко написав поезію «Якби зустрілися ми з нову...»:

<i>Якби зустрілися ми знову,</i>	<i>Якби побачив, нагадав</i>
<i>Чи ти злякалася б, чи ні?</i>	<i>Веселеє та молодеє</i>
<i>Якеє тихеє ти слово</i>	<i>Колишнє лишенько лихеє.</i>
<i>Тойді б промовила мені?</i>	<i>Я зарідав би, зарідав!</i>
<i>Ніякого. І не пізнала б.</i>	<i>І помоливсь,</i>
<i>А може б, потім нагадала,</i>	<i>Що не правдивим,</i>
<i>Сказавши: «Снилося дурній».</i>	<i>А сном лукавим розійшлось,</i>
<i>А я зрадів би, моє диво!</i>	<i>Слізьми-водою розлилось</i>
<i>Моя ти доле чорнобрива!</i>	<i>Колишнєє святее диво!</i>

Але зустрітися з Ганною йому більше не довелося. У 35-річному віці вона померла, а поет тим часом відбував свою десятирічну солдатчину. Під час усе того ж перебування в Україні, із 1843 року Тарасові довелося бути й об'єктом чужих пристрастей. За ним упала стара діва, 35-річна княжна Варвара Репніна. У сімействі Миколи Григоровича Репніна-Волконського (князя, генерала, старшого брата декабриста С. Волконського й батька Варвари) у родинному маєтку в Яготині Тарас проживав протягом року.

Доволі вичерпно описує Варвару Репніну П. Селецький: «Княжна Варвара Миколаївна – енергійна дівчиця зрілих років, худа, тоненька, з великими, живими, виразними очима... Добра, дотепна, мила й люб'язна, вона була провидінням бідних і нещасних, роздавала, що в неї було, усім, хто звертався до неї за допомогою і порадою».

Репніна страшенно закохалася в молодшого від неї на кілька років поета. «Шевченко здався мені простим і невибагливим. Він одразу став у нас своєю людиною...», – писала вона згодом у листі до Шарля Ейланда. Коли одного вечора Тарас Григорович пропонує родині послухати його поему «Слепая», Варвара не тямиться від радості: «Моє обличчя було все мокре від сліз, і це було щастям... Яка м'яка, захоплююча манера читати! Це була захоплююча музика...»

У листах княжна Варвара зізнається: «Я розмовляла з ним ще кілька разів, і щораз більше виявлявся мій потяг до нього; він відповідав мені деколи теплим почуттям, але пристрасним – ніколи.

Нарешті настав день і час його від'їзду. Я зі сльозами кинулася йому на шию, перехрестила чоло, і він вибіг із кімнати. Капніст переконаний, що я кохаю його й що я втратила голову. Я ж дуже прив'язана до нього й не перечу, що коли б я бачила з його боку кохання, я, може, відповіла б йому пристрасно».

Справді, Тарас не відповідав Репніній взаємністю. Княжна набридала йому своїми повчаннями, адже хотіла зробити з нього велику людину не лише в мистецтві, а й у повсякденному житті. Вона мріяла стати його духовною наставницею, музою, джерелом його натхнення, але все вийшло навпаки: Шевченко опирався цим повчанням і ще більше віддалявся від Варвари. Крім того, княжна страшенно ревнувала його до Ганни Закревської. Та все ж Репніна допомагала поетові в його творчих починаннях, надсилала йому гроші й книги під час заслання, постійно з ним листувалася й виявляла найкращі дружні почуття.

Секрет успіху Тараса в жінок таївся не в зовнішній красі. Його обличчя не вирізнялося особливою привабливістю, зросту він був середнього, не надто атлетичної статури. Але варто було Шевченкові лише почати говорити, як жінки відразу ж оберталися в його бік. Привертали увагу його непересічний розум, глибокі очі, щира усмішка.

Варвара Миколаївна так і не вийшла заміж. Коли Шевченко в 1858 році знову з нею зустрівся, вона, як зазначав у своєму «Щоден-

нику» поет, «щасливо змінилася, потовстішала і ніби помолодшала. Вона ударилася в святенництво, чого я раніше не помічав».

Узимку 1854–1855 рр. у Новопетрівську фортецю, у якій Шевченко відбував покарання, приїхав новий комендант Іраклій Усков із дружиною й дітьми. Як відомо, «мати молодая з своїм дитяточком малим» була найбільшою святістю для поета. Тарас Григорович палко полюбив дітей коменданта, а згодом і їхню матір – Агату Ускову. Увечері, поклавши дітей спати, вони разом гуляли в саду. Тривалий час Агата здавалася йому найвищою досконалістю.

Але хтось почав розпускати брудні плітки, тому їхні зустрічі припинилися. Після розлуки з нею Шевченко почав прозрівати й побачив Ускову такою, якою вона була насправді, “звичайною манірною провінційною дамою з міщанськими інтересами”. Саме вона стала прототипом для Агафії в «Матросе, или Прогулке с удовольствием и не без морали» та Агафії Омелянівни в «Художнике».

Після заслання поет опиняється в Нижньому Новгороді. Тут його пристрасті знову спалахують, і дехто з дослідників його біографії говорить, що в цей час Шевченко захоплюється навіть публічними дівчатами. Це не надто й дивно, зважаючи на те що перед цим йому на долю випало десятирічне випробування муштрою й різноманітними царськими заборонами. Зрештою, то були миттєві захоплення. Натомість ще одним великим коханням поета тоді стала актриса Катерина Піунова. За допомогою Тараса Григоровича вона знайомиться з М. Щепкіним, який пропонує їй роль Тетяни в п'єсі «Москаль-чарівник». 1858 року Тарас Шевченко запропонував їй одружитися. Ось як про це писала сама дівчина: «Коли всі зібралися, Тарас Григорович звернувся до моєї матері і мого батька з такими словами (дослівно пам'ятаю все, як сказав він): – Слухайте-но, батьку і матко (він часто так називав мого батька і матір), і ти, Катрусю, прислухайся. Ви давно мене знаєте, бачите: ось я, який є – такий і буду. У вас, батько і матко, є товар, а я купець – віддайте мені Катрусю!»

Шевченкові не відмовили прямо. Його просто перестали запрошувати, та й сама Катерина почала його уникати. Причиною цього був чималий вік поета (44 роки проти 16-річної обранки), а також те, що він не був справжнім аристократом. Тож уже наступного року Катерина вийшла за іншого, до речі, теж значно старшого за неї актора Максиміліана Шмідтгофа.

Найбільшою таємницею для нас і досі залишаються стосунки Тараса Шевченка з дружиною Михайла Максимовича Марією Василівною, із нею він познайомився 1858 року в Москві. На той час Марії було ледь за 20 років, а її чоловікові – 54. Дітей, незважаючи на п'ятирічний шлюб, вони не мали. Після першої зустрічі з Марією Шевченко напише в «Щоденнику»: «Заїхали до Максимовича... Хазяйки його не застали удома... Незабаром явилася і вона, і похмура обитель ученого прос-

вітліла. Яке миле, прекрасне створіння. Але що в ній найчарівніше – це чистий, безпосередній тип моєї землячки. Вона пограла для нас на фортепіано декілька наших пісень. Так чисто, безманерно, як жодна велика артистка грати не уміє. І де він, старий антикварій, викопав таке свіже і чисте добро? І сумно, і завидно...»

Марія також симпатизувала Шевченкові, деякий час вони листувалися. Після нетривалої розлуки поет знову бачиться з Марією, тоді ж він пише однойменну поему. Дехто з дослідників помічає доволі неоднозначні аналогії між перебуванням у гостях у Максимовичів та подіями твору (до старого теслі та його служниці приїздить гість-апостол):

*Марія встала та й пішла
З глеком по воду до криниці.
І гость за нею, і в ярочку
Догнав Марію...*

Тарас Григорович також малює портрет Марії Василівни, який свідчить про глибоку симпатію автора до своєї натурниці. Як уже зазначалося, у подружжя Максимовичів тривалий час не було дітей, але за дивним збігом обставин через дев'ять місяців після перебування в них Шевченка в Марії народився син Олексій. Згодом у родині почалися суперечки, бо дитина була вже надто схожою на Тараса Григоровича.

Але ні довести, ні спростувати цю інформацію, мабуть, уже ніколи не вдасться. Через деякий час, повернувшись до Петербурга, Шевченко просить свого троюрідного брата Варфоломія Шевченка, аби той допоміг йому оженитися, адже це тоді було найбільшою мрією поета:

*Ні. Треба одружитись.
Хоча б на чортовій сестрі!
Бо доведеться одурити
В самотині...*

У листі до Варфоломія Тарас прохає: «Спитай, братець, Харитину, може, вона піде за мене?» Харитина Довгополенко, про яку згадує Шевченко, була 18-річною наймичкою в родині Варфоломія. Шевченко справді на той час був більш ніж удвічі старший за дівчину й уже не надто приємної зовнішності (далося взнаки заслання), тому й отримав рішучу відмову.

Але Варфоломій, щоб не образити брата, написав, що наймичка зовсім зіпсувалася, стала зухвалою та грубою. А сама Харитина тим часом щасливо вийшла заміж за молодого парубка.

Після цього Шевченка спіткало ще одне, цього разу останнє в його житті кохання – Ликерія Полусмакова, з якою Тарас Григорович зустрівся 1860 року. Улітку поет часто бачився з нею, робив їй подарунки й навіть справив весільний одяг для одруження.

Про це кохання відомого митця знав увесь Петербург. І всі від нього відмовляли, адже вважали, що ця дівчина йому не підходить не лише за віком (вона, знову-таки, була набагато молодшою за Шевченка), а й за рівнем духовного розвитку.

Ось як про неї відгукується Наталка Полтавка, племінниця дружини П. Куліша: «З самого початку Ликера здавалася дівчиною лінивою, неохайною та легковажною. Прокидалась вона зранку пізніше матері, нічого вдома не робила... Ходить вона завжди невмита, з брудною шieso та нерозчісаним волоссям, проте була вельми кокетлива й любила похизуватися своєю стрункою фігурою, для чого носила шнурівку під вишитою сорочкою й заводила інтриги з сусідськими лакеями, носила їм у кишенях смажену дичину на гостинець. Ликері тоді було років двадцять, проте гарною її не можна було назвати – звичайна дівчина українського типу: середнього зросту, круглолиця, трішки в ластовинні, кароока, вуста пишні, вишневі, волосся темно-русяве. Тільки фігура її, тонка у стані й пишна у плечах, була дуже гарна, і Ликера добре про це знала... Одягалась вона завжди по-українськи. Як для звичайної дівчини, вона була дуже хитра та розумна».

Певно, поет справді був ладен оженитися «хоча б на чортовій сестрі». Він уже стільки вистраждав через свої невдалі спроби влаштувати сімейний затишок, що не помічав явних недоліків дівчини. У поезіях він возвеличує її, називає святою її душу:

*Моя ти любо! Усміхнись
І вольную святую душу,
І руку вольную, мій друже,
Подай мені.*

Ликера розмовляла рідною поетові українською мовою. Можливо, це стало однією з причин захоплення дівчиною, адже знайти щось рідне в чужому краю, який так набрид Шевченкові, багато коштує. Так поет змальовував своє омріяне щастя з нею:

*Поставлю хату і кімнату,
Садок-райочок насажу.
Посиджу я і похожу
В своїй маленькій благодаті.
Та в одині-самотині
В садочку буду спочивати,
Присняться діточки мені,
Веселая присниться мати,
Давнє-колишній та ясний
Присниться сон мені!., і ти!..
Ні, я не буду спочивати,
Бо й ти приснишся. І [в] малий
Райочок мій спідтиха-тиха
Підкрадеши, наробиши лиха...
Запалиш рай мій самотний.*

Шевченко винайняв для коханої квартиру, оплатив послуги репетитора з письма, засипав її подарунками й компліментами. Він готувався до весілля.

Але сталося непередбачуване. Одного разу поет повернувся додому раніше й застав Ликеру в обіймах іншого. Через таку неприємну несподіванку Шевченко оскаженів. Він трощив посуд, лаявся й вигнав дівчину.

Після цього випадку майже місяць він прохворів. І пробачив. Він надсилав Ликері листи з проханням повернутися, але дівчина лише глузувала з нього. Вона розповіла слугі, який приносив записки від Тараса, що погодилася на заміжжя лише заради грошей.

Через деякий час Ликера вийшла за перукаря Яковлева. Спочатку в їхніх стосунках було все добре, але потім чоловік страшенно запив, ревнував її до Шевченка, спалив їхній будинок. Пізніше він помер, а Ликера залишилася зовсім сама.

Тільки тоді вона усвідомила, як глибоко помилялися. 1904 року вона поїхала на могилу Тараса Шевченка й відтоді проводила там дуже багато часу. Вона доглядала за місцем поховання, весь час молилася. Ликерія навіть хотіла, щоб її поховали біля підніжжя Тарасової могили. Але її заповіт залишився невиконаним. Спочила вона на околиці Канева.

Тож Тарас Григорович усе життя мріяв про сімейний затишок, але так і залишився одинаком. Його серце належало багатьом жінкам, але так і не знайшло єдиної втіхи. Певно, ми не маємо морального права схвалювати чи осуджувати особисте життя поета. У великих людей і пристрасті великі.

Стаття надійшла до редакційної колегії 10.01.2014 р.

*Рекомендовано до друку докт.філол.наук, професором **Мафтин Н.В.**,
канд.філол.наук, доцентом **Пилип'юком О.М.***

WOMEN WHOM KOBZAR WAS IN LOVE WITH: THE STORY OF LOVE

L. V. Danyliuk

The union of journalists of Ukraine; Kyiv

The article outlined Taras Shevchenko's personal life – his love for women. These pages afford to supplement the poet's biography, to have a new look at his creations.

Key words: *Shevchenko, love, biography, poetic creation.*